
Česká šlechta za vlády Karla IV.

Jan Boukal

Slovo šlechta bylo do češtiny převzato ze staroněmeckých slov „slahta“ či „slahte“, která lze přeložit jako rod, kmen či původ. Počátky šlechty v českých zemích sahají až do raného středověku. Patrně nebudeme daleko od pravdy, když prohlásíme, že šlechta se u nás etablovala z prostředí bojovníků knížat a králů, kteří jim svěřili správu některých svých majetků. Nezřídka se tito bojovníci dotčených majetků zmocnili a již je považovali za své. Dědičnost majetků, kterými šlechtici disponovali, potvrdila tzv. Statuta Konrádova z roku 1189. Za času Karla IV byl za šlechtice považován ten, kdo se mohl vykázat urozeným původem a byl svobodným držitelem statku, který podléhal zemskému právu. Dokladem urozeného původu bylo zejména viditelné znamení, zděděné po předcích – erb (z německého erben=dědit). Šlechtický erb pak bylo možné spatřit na pečetích, štítech, korouhvích či na architektonické výzdobě šlechtických sídel a církevních staveb.

Předpokládá se, že šlechta tvořila ve 14. století zhruba 2 % obyvatelstva Čech a Moravy. V souvislosti se šlechtou užívají historikové poněkud ahistorické a spíše pomocné pojmy vyšší a nižší šlechta. Dobová terminologie rozlišuje pány, zemany, vladyky, rytíře a panoše. Mezi nejvýznamnější panské rody lucemburského období můžeme řadit například pány z Rožmberka, z Vartenberka, z Rýzmburka, ze Švamberka, ze Šternberka či pány z Dubé. Příslušníci panských rodů zastávali významné zemské úřady a pohybovali se na královském dvoře. Na dvoře se pohybující šlechtici si pak pořizovali v Praze výstavné domy, které jim zde sloužily coby zázemí. Páni si v čase Karlovy vlády stavěli velkolepé hrady, jako například Maidštejn (Dívčí Kámen), Helfenburk u Bavorova nebo Kost, které pro ně nebyly pouhými obydlími a hospodářskými centry panství, nýbrž zejména pevnostmi a symboly jejich moci nad krajinou v okolí těchto hradů. Rezidenční hrad se mohl vázat na sídliště městského typu. Nezřídka byli páni také donátory klášterů a kostelů, které jim pak mohly sloužit coby rodové nekropole a prostřednictvím nápisů či vyobrazení erbů také jako místa rodové paměti.

Nejmocnějším panským rodem v českých zemích byli za vlády Karla IV. (ale i později) páni z Rožmberka. Jejich vzestup započal teprve na počátku 14. století, kdy zdělili značné majetky po vymřelých příbuzných pánech z Krumlova. Petr I. z Rožmberka si vzal za manželku Violu Těšínskou, vdovu po králi Václavu III. Sňatek zprostředkoval král Jan Lucemburský, aby si již tak mocného šlechtice naklonil na svou stranu. Petrovi synové zastávali na dvoře krále Karla významné úřady, ale současně měli s králem neustále spory a snažili se čím dál tím více rozšiřovat své dominium. Rožmberkové ve 14. století expandovali i mimo svou tradiční jihočeskou doménu a získali mnohé majetky v západních a středních Čechách. Svědectvím o majetcích Rožmberků ve sledovaném období je tzv. Rožmberský urbář, který je ostatně nejstarším šlechtickým urbářem v našich zemích.

Majetky většiny rytířů a vladyků byly oproti těm panských vcelku nepatrné a jejich politická moc byla ve 14. století prakticky nulová. Mohla jim například náležet jen jedna ves s nepříliš výstavnou tvrzí. Mnozí příslušníci těchto vrstev o své majetky z rozličných důvodů (např. drobení majetků při dědictví, dluhy atd.) přicházeli, protože byli nuceni uchýlovat se k mocnějším pánům a hledat u nich službu coby správci jejich majetků či členové jejich hradních posádek. Nemálo zchudlých šlechticů se rovněž z důvodu existenční nouze dalo na dráhu zločinu.

Jak jsme v tomto stručném exkurzu poznali, pod pojmem šlechta se ukrývaly značně majetkově i sociálně rozdílně společenské vrstvy. Zatímco páni se po boku krále podíleli na výkonu státní moci, vladykové a rytíři byli sice rovněž považováni za urozené obyvatele království, leč mnozí ambiciózní a schopní jedinci z tohoto prostředí nebyli zrovna spokojeni se svým společenským postavením a svými majetky. Vše se však již nedlouho po Karlově smrti mělo změnit. Karlův syn Václav pánům příliš nedůvěřoval, neboť jej několikrát zradili, protože se obklopoval spíše chudšími šlechtici, z nichž někteří v jeho službách udělali hvězdou kariéru.

Rozšiřující literatura:

BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí koruny české IVb*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2003.

MACEK, Josef. *Česká středověká šlechta*. Praha: Argo, 1997.

ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha: Argo, 2013.